

PATARIMAI PEDAGOGAMS:
kaip vizualinės priemonės
padedą mažinti vaikų,
turinčių įvairiapusių raidos sutrikimų,
nepageidaujamo elgesio apraiškas

Kuriame
Lietuvos ateitį
2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

NACIONALINĖ
ŠVIETIMO
AGENTŪRA

**Leidiny parengtas ir išleistas įgyvendinant projektą
„Įtraukiojo ugdymo galimybių plėtra, I etapas“
(Nr. 09.2.2-ESFA-V-707-03-0001). Projektas finansuojamas
Europos socialinio fondo lėšomis.**

Šį leidinį draudžiama mokslinių tyrimų ar asmeninių studijų
tikslais atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti ar
padaryti viešai prieinamą kompiuterių tinklais (internete)
tam skirtuose terminaluose tų įstaigų patalpose,
išleisti ir versti, platinti jo originalą arba kopijas.

Leidinį parengė Inga Budrytė

Leidybos įmonė „Kriventa“

V. Pietario g. 5-3, LT-03122 Vilnius

Tel. / faks. (8 5) 265 0629. Mob. tel. +370 682 47 899

El. paštas kriventa@kriventa.lt

www.kriventa.lt

Kalbos redaktorė Angelė Pletkuvienė

Dizainerė Ilona Chmieliauskaitė

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės
Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB)

ISBN 978-609-462-184-0

© Nacionalinė švietimo agentūra, 2022

TURINYS

5 Netinkamo elgesio
apraiškos ir požymiai

5 Kodėl kyla elgesio problemų? Veiksniai, kurie gali
turėti įtakos nepageidaujamam vaiko elgesiui

7 Kaip elgtis pasireiškus
netinkamam vaiko elgesiui?

8 Kodėl svarbu naudoti
vizualines priemones?

9 Elgesio keitimo strategijos
naudojant vizualines priemones

15 Svarbu prisiminti!

15 Literatūra

Ikimokyklinio ir priešmokyklinio amžiaus vaikų ugdymas turi ypatingą reikšmę vėlesniam jų mokymuisi mokykloje. Ugdant vaikus, turinčius įvairiapusių raidos sutrikimų, patiriama nemažai iššūkių. Vienas jų – tai probleminis elgesys. Esama skirtingų elgesio tipų, kurie apibūdinami kaip iššūkį keliantys. Tokie kaip nepaklusnumas, vengimas atlikti užduotis, rėkavimas, savęs ir kitų žalojimas. Probleminiu elgesiu galime laikyti tokį, kuris kelia problemų tiek pačiam vaikui, tiek aplinkiniams. Pedagogai žino, kad reikia reaguoti į netinkamą elgesį, tačiau dažnu atveju jiems trūksta žinių apie tai, kokias strategijas taikyti.

Šiame leidinyje pateikiama netinkamo elgesio problemų apžvalga, probleminio elgesio požymiai, aptariami veiksniai, darantys įtaką tokiam elgesiui, ir strategijos, padėsiančios sumažinti netinkamą elgesį.

Netinkamas vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, elgesys yra viena pagrindinių rūpestį keliančių priežasčių tiek vaiko šeimai, tiek pedagogams. Nesvarbu, ar vaikas atsisako apsiauti batus, ar eiti miegoti, ar baigti žaisti mėgstamą žaidimą. Autistiški vaikai neturi gebėjimo empatiškai suvokti kitų žmonių elgesį ar jausmus. Vaiko elgesys laikomas probleminiu, jei jis skiriasi nuo tikėtinos tokio amžiaus vaikų reakcijos, neatitinka socialinės grupės taisyklių.

NETINKAMO ELGESIO APRAIŠKOS IR POŽYMAI

Kiekvieno vaiko netinkamas elgesys turi skirtingas išraiškas ir pasireiškia įvairiomis formomis bei būdais. Neretai susiduriama su vaikų nepaklusnumu, prieštaravimais, pykčio priepoliais, mušimusi, kandžiojimu, agresija kitų atžvilgiu, savęs žalojimu, griuvimu ant grindų, nuolatiniu savo elgesio ribų tikrinimu, daiktų gadinimu, rėkimu, nusirengimu ar masturbacija ir panašiai.

Vaiko elgesys iš niekur neatsiranda, jį kažkas sukelia, o vėliau jis sulaukia pasekmių. Šios pasekmės gali arba paskatinti vaiką kartoti elgesį, arba jį nutraukti, sumažinti. Vaikai dažniausiai savo elgesį reguliuoja pagal tai, kokias pasekmes jis sukelia.

Svarbu išsiaiškinti, kas sukelia netinkamą vaiko elgesį. Atminkite, kad visi vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimų, yra skirtingi. Vienų netinkamas elgesys gali pasireikšti vienu požymiu, o kitų – keliais. Provokuojamas elgesys gali

pasireikšti staiga, trukti kelias valandas, būti sunkiai kontroliuojamas ar priversti suaugusįjį išsigąsti.

Analizuojant situacijas, kai kyla elgesio problemų, tampa akivaizdu, kad daugelis jų atsiranda dėl to, jog vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimų, nesupranta, kas vyksta jų gyvenime. Įprasta manyti, kad vaikai supranta. Realybėje jie dažnai to nedaro. Vaikų elgesys, įskaitant iššūkį keliantį elgesį, gali būti bandymas patenkinti pagrįstą poreikį, išreikšti norą arba parodyti, kad jų poreikiai arba interesai nėra patenkinti. Aplinkos sąlygos taip pat gali turėti įtakos vaikų elgesiui, tad tinkamai pritaikant aplinką paprastai didesnių elgesio problemų nekyla. Netinkamas vaiko elgesys dažniausiai reiškia pagalbos šauksmą. Užsirašydami ir analizuodami įvairias situacijas, galime pastebėti užuominų, padedančių rasti / suprasti netinkamo elgesio priežastį.

PRIEŽASTIS

ELGESYS

PASEKMĖ

KODĖL KYLA ELGESIO PROBLEMŲ?

Veiksniai, kurie gali turėti įtakos nepageidaujamam vaiko elgesiui

Netinkamas vaiko elgesys, be abejo, turi neigiamos įtakos visiems ikimokyklinės ugdymo įstaigos grupės nariams. Pedagogai žino, kad jiems reikia reaguoti į netinkamą elgesį, tačiau jie dažnai nėra tikri, kokia strategija yra geriausia, ypač jei atrodo, kad niekas neveikia.

Daugumai vaikų probleminis elgesys yra komunikacijos būdas išreikšti savo poreikius ar norus, pabėgti nuo stresinių situacijų ar veiklos, siekis gauti norimus daiktus, protestuoti prieš nepageidaujamus įvykius / veiklą, gauti stimuliaciją. Autistiški vaikai gali būti jautrūs

įvairiems jutiminiams dirgikliams, jų stimuliacijai. Vaikams būna sunku suvokti tokius dirgiklius įprastu būdu: kvapo stiprumas arba nemalonus pojūtis tampa erzinantis. Problemų elgesio priežastimi gali būti ir prastas kalbos ar tam tikrų jos aspektų, tokių kaip sarkazmas, išraiškos ir kūno kalba, supratimas, ribota pačių vaikų žodinė išraiška. Vaikai, turintys autizmo spektro sutrikimų, dažniausiai būna nelankstūs – jiems reikia nuoseklios rutinos, kad jaustųsi saugūs, ir netikėti pokyčiai gali sukelti jų pykčio priepuolį. Netinkamą elgesį gali paskatinti rutinos pasikeitimas, nežinojimas, kas bus toliau, kai viskas vyksta ne taip, kaip tikėjosi. Autistiškiems vaikams sunku dalyvauti veikloje be aiškos pabaigos, pereiti nuo vienos veiklos prie kitos, ypač jei tenka pereiti nuo kažko malonaus prie to, kas nepatinka. Tai gali tapti dar viena priežastimi netinkamam elgesiui pasireikšti. Probleminį elgesį gali lemti socialinių įgūdžių stoka. Šie vaikai kartais negeba dalyvauti žaidime, kai nėra nurodoma ar jiems nėra duota konkrečių nurodymų. Kartais šios sąlygos lemia problemišką elgesį ugdymo įstaigoje, o tai gali nuvilti vaiką ir juo besirūpinančius suaugusiuosius.

Kiti vaikai gali prieštarauti ir „kovoti“ su ribomis ir taisyklių laikymusi. Jų elgesys gali būti provokuojantis, jie ignoruoja nurodymus arba bando išsisukti nuo dalykų, kurie yra privalomi. Galite pastebėti netinkamo elgesio modelius, kurie, atrodo, atsiranda tam tikru dienos metu (pvz., prieš pietų miegą, rengiantis pasivaikščioti į lauką), atliekant tam tikras užduotis (pvz., spalvinant, piešiant) ar su tam tikrais grupėje dirbančiais žmonėmis. Taip vaikas gali elgtis

būdamas darželio aplinkoje, bet ne tada, kai būna namuose, ir atvirkščiai.

Kai vaikai dažnai patiria emocinius protrūkius, tai gali būti ženklas, kad jie dar nėra išsiugdę įgūdžių, reikalingų susidoroti su tokiais jausmais kaip nusivylimas, nerimas ir pyktis. Norint tinkamai reaguoti ir valdyti emocijas reikia įvairių įgūdžių:

1. impulsų kontrolės;
2. emocijų savireguliacijos;
3. problemų sprendimo;
4. žinojimo, kas tinka ar tikimasi tam tikroje situacijoje;
5. gebėjimo bendradarbiauti.

Kartais pedagogai jaučia, kad probleminio elgesio atvejai yra tyčiniai ar manipuliaciniai. Toks vaiko elgesys paprastai nėra sąmoningas, tačiau gali pasireikšti ir vadinamasis išmoktas elgesys. Tai reiškia, kad vaikai žino, jog provokuojamai elgdamiesi pasieks norimą rezultatą. Kitaip tariant, vaikas, kuris stengiasi suvaldyti savo emocijas ir kylantį pyktį, gali nesąmoningai jo griebtis, nes neišmoko geresnio būdo, kaip išspręsti problemas ar pranešti apie savo poreikius. Pedagogai dažnai reaguoja į pykčio priepuolius bandydami išspręsti bet kokią problemą, paguosdami / sudrausmindami vaiką ar duodami viską, ko jis prašo / reikalauja. Deja, tai sustiprina netinkamą elgesį, todėl vaikai labiau linkę ir toliau elgtis netinkamai, rečiau kurti sudėtingesnius jausmų valdymo būdus.

KAIP ELGTIS PASIREIŠKUS NETINKAMAM VAIKO ELGESIUI?

Kai kurios bendros taisyklės padeda tinkamai reaguoti į probleminį vaikų elgesį.

IŠLIKITE RAMŪS (neabejojama, kad kartais tai gali būti sunku, bet dėkite visas pastangas, kad būtumėte kuo ramesni). Griežti ar emociniai atsakai padidina vaiko agresiją, nesvarbu, ar ji būtų žodinė, ar fizinė. Riksmas ir grasinimas elgesio nepagerins. Netinkamą elgesį gali sustabdyti trumpam, tačiau jis pasikartos. Patys būdami ramūs taip pat modeliuojate savo vaikui tokio elgesio pavyzdį, kokį norite matyti.

NEKREIPKITE DĖMESIO Į NEIGIAMĄ ELGESĮ IR GIRKITE TEIGIAMĄ ELGESĮ. Nekreipkite dėmesio į nedidelį / nesudėtingą netinkamą elgesį, nes net neigiamas dėmesys, pvz., pastaba ar liepimas vaikui sustoti, gali sustiprinti jo veiksmus.

PALAUKITE, KOL VAIKAS NUSIRAMINS. Nebandykite kalbėtis su piktą vaiką, nes jis jūsų negirdės.

MOKYKITE VAIKĄ NUSIRAMINTI. Pamokykite vaiką, kaip jis galėtų nusiraminti: pakvėpuoti, suskaičiuoti, padainuoti dainelę, paspaudyti minkštą kamuoliuką, pabūti vienas. Šių strategijų mokykite visus vaikus bendrų veiklų metu, pvz., ryto rate.

Bendravimas ir elgesys yra persipynę. Taisant vizualines strategijas galima pagerinti elgesio situacijas. Vaizdai yra esminė priemonė, padedanti vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų, suprasti aplinką ir išreikšti savo norus bei poreikius. Bendravimas yra dažna vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimą, problema. Jiems dažnai sunku suprasti net paprasčiausią kitų žmonių bendravimą žodžiu. Dėl šios priežasties sunku žinoti, kas vyksta per dieną ir kodėl pasikeičia jų kasdienybė. Jiems taip pat sudėtinga suprasti, kodėl jie negali daryti to, ką nori daryti tam tikru laiku. Tokiems vaikams reikalingos tinkamo elgesio intervencijos ir parama, o ne bausmės.

KODĖL SVARBU NAUDOTI VIZUALINES PRIEMONES?

Viena iš tinkamo elgesio mokymo strategijų, kuri taikoma vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų, yra vizualinės priemonės. Jos naudojamos įvairiais būdais ir atlieka skirtingas funkcijas. Mes gyvename pasaulyje, kuriame daug vaizdinių raginimų ir užuominų, greičiausiai jų net nesuvokiame. Ir nors vaizdai mums yra itin svarbūs, jie svarbesni vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų. Vaikai girdi sakomus žodžius, bet ne visada gali juos suprasti. Jiems tai gali skambėti lyg kita kalba. Vaizdai gali padėti sumažinti probleminę elgesį, todėl vaikai turi laiko ir dėmesio išmokti naujų strategijų. Vaizdinė medžiaga yra svarbus komponentas, kurį galima naudoti sprendžiant elgesio problemas.

Kas yra vizualinis pastiprinimas ir vaizdinės priemonės? Vizualines priemones galima apibrėžti kaip konkrečius ženklus, kurie suteikia informacijos apie veiklas, rutiną ar lūkesčius. Vaizdinis palaikymas reiškia paveikslėlio ar kito vaizdinio elemento naudojimą bendraujant su vaiku, kuriam sunku suprasti ar vartoti kalbą. Vaizdinės priemonės gali būti nuotraukos, piešiniai, objektai, paveikslėliai, simboliai, schemas. Dirbant su vaikais, turinčiais autizmo spektro sutrikimų, jos naudojamos dėl dviejų priežasčių: padeda geriau bendrauti su vaiku ir padeda vaikui geriau bendrauti su kitais. Taip pat vaizdiniai pastiprinimai gali padėti vaikams susidoroti su naujomis ar sudėtingomis situacijomis, elgtis socialiai tinkamu būdu ir bendrauti su kitais.

Įsivaizduokite, kad jūs atvykstate į svečią šalį, bet nekalbate tos šalies gyventojų kalba. Girdite, kaip žmonės kalba su jumis, tačiau nesuprantate, ką jums sako ir ko iš jūsų tikisi. Kaip jaučiatės? Nusivylęs, sutrikęs, o gal net piktas. Šitaip jaučiasi daugelis vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, kai kiti bando su jais bendrauti. Vizualinės priemonės padeda vaikams suprasti jiems perduodamą žinią. Vaizdinės medžiagos naudojimas padeda sumažinti neigiamą elgesį ir paskatina tikėtiną elgesį. Pirma, autistiški vaikai gali nesuprasti socialinių ženklų, kai jie kasdien bendrauja su kitais. Jie gali nesuvokti socialinių lūkesčių arba kaip pakeisti elgesį, remiantis socialinėmis taisyklėmis. Vizualinis pastiprinimas gali padėti išmokyti socialinių įgūdžių ir padėti juos savarankiškai naudoti tam tikrose situacijose. Antra, tokiems vaikams dažnai sunku suprasti ir vykdyti sakytines instrukcijas. Jie negalima aiškiai pasakyti, ko nori ar ko jiems reikia. Vaizdinė medžiaga gali padėti pranešti vaikui, ko pedagogas tikisi iš jo. Vizualinės priemonės yra pagalba vaikams suprasti, ko tikėtis ir kas bus toliau, taip pat padeda sumažinti nerimą, atkreipti jų dėmesį į svarbias detales ir susidoroti su pokyčiais.

Vizualinis pastiprinimas yra įrodymais pagrįsta palaikymo praktika, taikoma siekiant formuoti ir įtvirtinti vaikų, turinčių autizmo spektro sutrikimų, socialinius įgūdžius. Vaizdines priemones galima naudoti dirbant su bet kokio amžiaus vaikais.

ELGESIO KEITIMO STRATEGIJOS NAUDOJANT VIZUALINES PRIEMONES

Strategijos apima vizualinių tvarkaraščių naudojimą, vizualinius laiko skaičiuoklius (laikmačius), tikimybių žemėlapi, pasirinkimų lentas, skatinimo (žetonų) sistemą, vaizdines tinkamo elgesio korteles, kalendorius, socialines istorijas.

VIZUALINIAI TVARKARAŠČIAI

Kodėl svarbu juos naudoti? Tokie tvarkaraščiai yra skirti trimis tikslams. Vienas iš jų – gali padėti sumažinti nerimą ir suteikti informacijos, kad kasdienė rutina būtų labiau nuspėjama. Vizualiniai tvarkaraščiai padeda struktūruoti dienos veiklas ir išvengti vaikams galimų netikėtumų. Tokie tvarkaraščiai pateikia įvairią informaciją, kuri yra svarbi autistiškam vaikui: kas vyksta šiandien, kas yra nauja, kokia įvykių seka, kas keičiasi, to paprastai ir tikimasi, kai baigiasi viena veikla ir bus pereinama prie kitos. Vaikams, kuriems sunku skaityti ar suprasti kalbą, geriausiai tinka vizualus veiklų grafikas. Įprasta veiklų seka suteiks nuspėjamumą, kuris sumažins nerimą ir skatins savarankiško darbo įgūdžius. Savarankiškumas – tai antras tikslas, kurio siekiant naudojami vizualiniai tvarkaraščiai. Žinodamas, kur tam tikru metu turi būti ir kokia veikla užsiimti, vaikas pats galės tai padaryti, be papildomos pagalbos, nebereiks kiekvieną kartą priminti apie veiklų pasikeitimus / perėjimus nuo vienos veiklos prie kitos. Trečia, naudojant tvarkaraščius sudaromas įspūdis, tarsi ne visada pedagogas vadovauja, ypač kai veiklos vaikui nepriimtinos ir jis galėtų prieštaraudamas jų išvengti. Tinkamai parinktas

nurodymas, pvz., „Tvarkaraštis sako, kad laikas...“, vietoj teiginio „Aš sakau...“ autistiškiems vaikams parodo, jog prieštarauti ir ginčytis su pedagogu nėra tikslo, nes su tvarkaraščiu „ginčytis“ neįmanoma. Tvarkaraščiai yra naudingi ir suaugusiesiems, kurie dirba su vaiku, nes sukelia mažiau nesusipratimų. Juose nurodomi svarbiausi žmonių dienos įvykiai, todėl paprasta juos sekti. Vien tik parengti ir sudaryti tvarkaraštį neužtenka. Svarbu nuosekliai jį naudoti, kad jis taptų vaiko kasdienybės dalimi. Kad tvarkaraštis būtų naudingas, svarbu turėti tam tikrą būdą parodyti, jog veikla yra baigta. Tai galima padaryti apverčiant paveikslėlį arba padedant jį į tam skirtą kišenę. Jei vaikas nuklysta nuo veiklos, naudojantis tvarkaraščiu galima jį nukreipti norima linkme. Pirmą kartą pradėję naudoti tvarkaraštį greičiausiai turėsite patys atlikti šiuos veiksmus. Tai vadinama modeliavimu. Jis leidžia vaikui išmokti naudotis tvarkaraščiu, pirmiausia stebint jums. Iš pradžių gali tekti patiems sudėlioti dienos veiklas, bet vėliau ir pats vaikas gali dalyvauti rengimo procese pagal jūsų pateiktas korteles. Būkite atidūs ir stebėkite, nes vaikas gali pasirinkti veiklas, kurios jam patinka, ir vengti nemalonių užsiėmimų. Jei

įtraukiate vaiką į jo tvarkaraščio sudarymo procesą, apgalvokite visą dienos rutiną ir parinkite tik tas korteles, kurios turėtų būti tvarkaraštyje.

Tvarkaraštis gali būti nešiojamas arba pritvirtinamas nuolatinėje vaikui gerai matomoje vietoje. Vaikas turi matyti visas dienos veiklas. Kai ateina užsiėmimo / veiklos pagal tvarkaraštį laikas, galima atkreipti vaiko dėmesį į jį trumpu sakiniu: „Patikrink tvarkaraštį.“ Šitaip atkreipiamas dėmesys į veiklą, kuri prasideda. Iš pradžių gali tekti fiziškai nukreipti vaiką prie tvarkaraščio, švelniai palietus pečius ir nukreiptus į reikiamą vietą. Šie nukreipiamieji veiksmai palaipsniui mažinami, kai vaikas išmoksta savarankiškai naudotis tvarkaraščiu. Baigus užsiėmimą / veiklą dar kartą vaikui reikėtų priminti tvarkaraštį, kad jis matytų, kokia kita veikla eina iš eilės. Svarbu akcentuoti, kada veikla baigėsi. Nepamirškite pagirti / paskatinti vaiko už tvarkaraščio laikymąsi. Palaipsniui tvarkaraštį galima papildyti kortelėmis, žyminčiomis nenumatytą / nežinomą veiklą, pvz., kortelė „Oi“ arba „Netikėta veikla“.

Be kasdienių tvarkaraščių, kai kuriems vaikams naudinga, kai veiklos yra suskirstytos į atskirus mažesnius segmentus. Tokių segmentų tvarkaraščiai veiksmingi, kai dienos tvarkaraštyje yra tam tikrų įvykių ar užduočių, kurias vaikui sunku atlikti. Šitaip didesnė užduotis padalijama į mažesnius žingsnius, kuriuos vaikui lengviau atlikti. Taip išskaidyta vaizdinė medžiaga apibūdina konkrečios veiklos lūkesčius. Pvz., parodoma, ką jis galėtų veikti lauko žaidimų aikštelėje, kaip atliekama tam tikra užduotis arba kasdienybės dalis kaip miegojimas. Didesnė užduotis pasiruošti miegoti suskaidoma į paprastus veiksmus, kuriuos vaikui lengviau atlikti.

Tokius mažus dalinius tvarkaraščius kartais reikėtų naudoti dar ir dėl to, kad įvairūs specialistai, dirbantys su vaiku, galėtų laikytis tos

pačios veiksmų sekos. Jie gali būti naudojami ryto rato veiklai paašškinti, muzikos ar kūno kultūros užsiėmimuose, atliekant rankdarbius, ruošiantis valgyti, rengiantis ir pan.

Vaikai, kuriems sunku suprasti kalbą, gali geriau reaguoti į paveikslėlius, vaizduojančius, ko tikimasi, o ne į žodinius nurodymus. Pvz., jei norite, kad vaikas atliktų jūsų paskirtą užduotį, o tada žaistų, galite jam parodyti lentelę „Pirma / tada“ arba „Dabar / paskui“, o ne sakyti: „Pirmiausia atliksime užduotį ir tada žaisime įdomų žaidimą.“ Šis būdas dažnai taikomas pereinant nuo vienos veiklos prie kitos, siekiant parodyti vaikui, ką pirmiausia jis turėtų padaryti, o ką darytų vėliau. Ši strategija naudojama, kai pasireiškia vaiko elgesio situacijos vengimo ar pabėgimo funkcija. Ji taip pat atkreipia vaiko dėmesį į mėgstamos veiklos, daikto gavimą. Vizualinis pastiprinimas naudingas mokant vaikus vykdyti nurodymus ir ugdant naujus įgūdžius. Pirmiausia motyvuojama atlikti / užsiimti veikla, kuri jiems nepatinka, ir paašškinama, kada jie gali daryti tai, kas jiems patinka. Kaip išmokti ir naudotis šia vizualine sistema? Nuspręskite, kokią užduotį vaikas turėtų atlikti pirmiausia (tai pažymėkite langelyje „Dabar“), ir nurodykite norimą, vaikui mielą veiklą ar pageidaujamą daiktą, žaislą (tai pažymėkite langelyje „Paskui“), kurį vaikas gaus iš karto, kai atliks pirmąją užduotį. Veikla, pageidaujamas elementas turėtų būti pakankamai motyvuojantis, kad padidėtų tikimybė, jog vaikas atliks tai, ko yra prašomas. Tai gali būti nuotraukos, piešiniai, parašyti žodžiai, atspindintys nurodytą veiklą. Lentelė pateikiama su trumpu žodiniu nurodymu, vartojant kuo mažiau žodžių. Kai vaikas atlieka užduotį, būtinai akcentuokite jos pabaigą. Pvz., sakykite: „Viskas baigta, dabar supynės / muilo burbulai / batutas.“ Jei vaikas prieštarauja, tęskite raginimą, sutelkdami dėmesį į užduotį, o ne į elgesį. Tikslinga pirmiausia leisti atlikti

lengvesnę užduotį, o paskui sudėtingesnę, vėliau keičiant užduotis vietomis: iš pradžių sunkesnė, tada lengvesnė.

Kai kuriems vaikams, turintiems sunkumų dėl kalbos, galima parodyti veiklos, užsiėmimo daiktą ar žaislą, kurį jie naudos vėliau. Tai

paskatins pereiti nuo vienos veiklos prie kitos. Pvz., jei vaikas dėlioja dėlionę, o jūs norite, kad jis ateitų valgyti, galima parodyti šaukštą, jog jis žinotų, ko jūs iš jo tikėtės. Jei vaikui veikla nežinoma, nauja, leiskite jam turėti daiktą, kuris jį ramina: streso kamuoliuką, mėgstamą žaislą.

LAIKO ATSKAITOS

Suaugusieji tikisi, kad vaikai nedelsdami vykdys nurodymus ir paliepiamus. Vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų, sunkiau sekasi nutraukti mėgstamą veiklą ir imtis vykdyti kitą užduotį. Laikmačiai leidžia vaikui žinoti, kas bus toliau, pvz., „Po penkių minučių baigsi dėlioti dėlionę, eisim valgyti.“ Kai kuriems vaikams naudinga nustatyti laikmatį, kad vaikas galėtų stebėti, kiek laiko liko iki veiklos pabaigos. Vaikams, kuriems sunku suprasti laiko ar skaičių prasmę, gali būti naudingas vaizdinis laikmatis, nes jie matys, kiek liko laiko vienai ar kitai veiklai. Svarbu informuoti apie pokyčius ir veiklų pasikeitimus. Pokyčiai neramina vai-

ką, ypač jei jie netikėti. Laikmačių būna įvairių, juos galima parsisiųsti ir į telefoną iš nemokamų programėlių parduotuvės (angl. *Kids timer*, *Time timer*).

Kai kurie vaikai geriau reaguoja į vaizdinį atskaitos grafiką, o ne į laikmatį. Tai galėtų būti laminuoto popieriaus gabaliukas, prie kurio lipnia juoste („velcro“ juosta) prilipinti skaičiai 5, 4, 3, 2, 1. Kai lieka 5 minutės, jūs parodote vaikui atgalinį laiką (pvz., „Turime dar penkias minutes dėlionės žaidimui.“). Po keturių minučių nuimate skaičių 5. Tai darote kas minutę, kol nuplėšiate 1. Tai yra signalas, kad veikla baigėsi ir pereisite prie kitos veiklos.

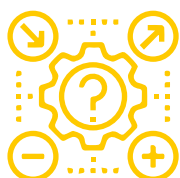
KALENDORIAI

Kalendorius – tai būdas padėti vaikui suprasti, kas vyksta didesne apimtimi nei dienos tvarkaraštis. Kalendoriuje vaikas gali matyti, kurios dienos yra darželio, o kurios – ne. Taip pat ši vaizdinė priemonė gali informuoti vaiką, kada įvyks neįprastas įvykis, pvz., trečiadienį

bus grupės išvyka į parką, muziejų, biblioteką. Neįprasti įvykiai, kurie nutraukia rutiną, gali suklaidinti vaikus ir sukelti elgesio problemų. Kalendoriai leidžia aiškiai ir paprastai pateikti šiuos pakeitimus iš anksto, naudojant paveikslėlio simbolį. Kadangi kalendoriuje yra pateikta

informacija, vaikas gali ją pasitikslinti tiek kartų, kiek jam reikia. Jei pakitimai kalendoriuje būtini, svarbu, kad keičiant kalendorių dalyvautų ir pats vaikas. Kalendoriuje galima pažymėti, kada į grupę dirbti ateis pavaduojanti auklėtoja

(aktualu atostogų metu, kai atostogauja pedagogai). Šitaip išvengiama nerimo ar pasipriešinimo naujam žmogui. Kalendorius turėtų būti paprastas ir orientuotas į vaiką. Į jį įrašykite tik tai, kas vaikui svarbu.

TIKIMYBIŲ ŽEMĖLAPIAI

Dažnai akcentuojame, kaip vaikui negalima elgtis, pamiršdami padėti jam suprasti, kokio elgesio tikimasi ir kaip jam galima būtų elgtis vienoje ar kitoje situacijoje. Siekiant teigiamų elgesio pokyčių svarbu, kad vaikas žinotų ne vien tik tai, ko mes nenorime, draudžiame, bet ir tai, kokio elgesio tikimės. Tikimybių žemėlapiai yra dar viena vizualinės paramos galimybių. Juose pateikiama aiški informacija apie lūkesčius ir natūralias elgesio pasekmes.

Naudoti tikimybių žemėlapią verta tada, kai prieš tai atliekami parengiamieji žingsniai. Pirmiausia nustatomas konkretus elgesys, kurį norima pakeisti. Taip pat būtina nustatyti netinkamo elgesio dažnumą, kad galėtumėte vėliau nuspręsti, ar tikimybių žemėlapis veikia. Tada numatoma elgesio funkcija, galbūt tai vengimas atlikti užduotį, pertraukos norėjimas, sensorinė perkrova ir kita. Elgesio funkcijos žinojimo tikslas yra nustatyti, koku tinkamu elgesiu galima ją pakeisti. Pvz., jei vaikas vengia atlikti užduotį, pagalvokite, kaip išmokyti jį paprašyti pertraukos. Trečia,

jums reikia sukurti tikimybių žemėlapią. Iš esmės tikimybių žemėlapyje pateikiamas teiginys, kad kai tai atsitiks (paprastai nustatomas probleminio elgesio veiksnys pagal funkcinį vertinimą), jei vaikas tinkamai elgsis (pvz., tyliai atliks užduotį), jis sulauks atitinkamų pasekmių, mėgausis malonia veikla, daiktu ir panašiai. Jei vaikas elgiasi netinkamai, teigiamų pasekmių taip pat nėra. Ši vaizdinė priemonė nėra stebuklingas vaistas ir ji neveiks be mokymo. Turite pateikti vaikui bent trumpą paaiškinimą, kaip ji veikia. Svarbu įsitikinti, kad paskatinimas už tinkamą elgesį turi prasmę. Jei netinkamas elgesys kartojasi rečiau, laikui bėgant galite sumažinti arba nustoti naudoti šią priemonę, nes vaikas tampa savarankiškesnis, o netinkamo elgesio atvejų mažėja.

Kodėl ši priemonė naudojama? Iš esmės tikimybių žemėlapis autistiškam vaikui parodo, kad tinkamai elgdamasis gauna tai, ko nori (pastiprinimas / atlygis / norima veikla). Tikimybių žemėlapis gali padėti vaikui suprasti galimas savo elgesio ir veiksmų pasekmes.

SUSITARIMAI

Taisyklių priminimų kortelės yra dar viena vaizdinė strategija, kuri gali būti taikoma vizualiai pateikiant elgesio lūkesčius įvairiose aplinkose. Vaikai dažnai bando įvairius elgesio būdus. Ribų laužymas, prieštaravimas ar neklusymas yra vieni iš jų. Atsitiktiniai neklusymo atvejai nesiejami su elgesio problemomis. Kai tokios elgesio apraiškos virsta nuolatinėmis, elgesys tampa probleminis. To priežastimi gali būti per mažai arba per daug taisyklių. Vizualiai vaizduojant grupės lūkesčius, vaikams paprasčiau suprasti, koks elgesys yra priimtinas, o koks – nepriimtinas ir kokias pasekmes tai gali sukelti. Vizualinis taisyklių priminimas gali būti vienas paveikslėlis ar simbolis. Vaikų nuotrau-

kos „laikantis taisyklių“ yra puikus būdas jiems modeliuoti grupės lūkesčius, kuriuos visi matys. Nurodymai turi būti trumpi, aiškūs, juose vengiama neiginių ir draudimų.

Dar vienas būdas tinkamai mokyti socialinės sąveikos yra mėgstamų herojų pasakojimų kortelės. Kortelėje vaizduojamas mėgstamas vaiko veikėjas, kuriuo jis ypač domisi (pvz., Žaibas Makvynas). Trumpas herojaus prisistatymas ir jo nurodomi konkretūs žingsniai strategijos mokymui (pvz., „Esu Žaibas Makvynas. Šiandien tu turi ramiai pasėdėti ryto rato metu, atlikti 3 užduotis prie stalo ir pan.“). Taip pat toks herojus gali dovanoti ir specialius apdovanojimus, kuriuos vėliau vaikas išmainys į prizus, laimėjimus.

PASIRINKIMŲ LENTELĖS

Pasirinkimų lentelės vaikams, turintiems autizmo spektro sutrikimų, leidžia pasirinkti veiklą, žaidimą, seką, kokias užduotis ir kiek jų atlikti, taip pat paskatinimą (prizą). Pasirinkimai gali būti įvairūs: priemonių, kurios bus naudojamos veikloje (pvz., meninei veiklai atlikti galima rinktis pieštukus arba akvarelę), pertraukų ir atsipalaidavimo būdai (pvz., pašokinėti ant batuto ar kamuolio), su kuo bus atliekama veikla, kur ji vyks, kada bus atliekama užduotis, koks

prizas skiriamas už atliktą veiklą (pvz., žaidimas kompiuteriu 10 min. ar mėgstamas filmukas). Vaikams patinka patirti savo pasaulio kontrolės jausmą. Daugeliui vaikų naudinga rinktis tik nuo dviejų iki keturių variantų (priklausomai nuo vaiko), nes daugiau pasirinkimų blaško jų dėmesį ir sunku apsispręsti. Vaikams, turintiems kalbos sunkumų, būtina parodyti galimų pasirinkimų variantus paveikslėliais, simboliais ar nuotraukomis.

ŽETONŲ SISTEMA

Žetonų sistema – tai tam tikrų privilegijų, pvz., mėgstamo daikto, žaislo, veiklos, gavimas už taisyklių laikymąsi. Šios sistemos idėjos apima mėgstamo personažo lipduko, žetono, bilieta, žvaigždutės ar pan. gavimą ir jų keitimą į prizą. Įsitikinkite, kad apdovanojimas yra tai, ko nori vaikas. Galite leisti jam iš anksto pasirinkti, kokio apdovanojimo norėtų. Vaikams taip pat naudingi neverbaliiniai pagyrimai, tokie kaip į viršų pakeltas nykštys („puiku“), šypsenos ir kt. Vaikai, kuriems sunku suprasti kalbą, dažnai geriau reaguoja į paveikslėlius, vaizdinius ženklus, demonstracijas ar fizinį raginimą nei žodinius nurodymus. Pavyzdžiui, daugelis vaikų ramiai sėdi, kai parodoma, kaip tai daryti, o ne pasakoma: „Sėdėk ramiai.“ Svarbu, kad, pradėjus taikyti žetonų sistemos būdą, iš pradžių vaikams nereikėtų ilgai laukti norimo apdovanojimo. Vėliau „uždirbamų“ žetonų skaičių galima didinti. Renkami taškai vaikams atsiperka nedelsiant, o tai yra stipresnis paskatinimas nei prizo laukimas iki dienos pabaigos. Paskatinimų plano sudarymas (numatytas laikas, tam tikra situacija, kada paskatinimą naudojate) padės siekti tinkamo elgesio.

Nusistatykite vizualinės pastiprinamosios priemonės naudojimo tikslą. Primenkite, kad

vaizdinė medžiaga gali padėti vaikams numatyti tolesnius veiksmus (pvz., vizualinis tvarkaraštis), taip pat veiksmus tam tikroje rutinoje (pvz., vizualinės užduoties analizė), suprasti galimus pasirinkimus, sužinoti lūkesčius aplinkoje (pvz., vizualinės taisyklių priminimų kortelės) ir suprasti elgesio lūkesčius (pvz., vaizdinius scenarijus). Tėvai, mokytojai ir kiti specialistai turi nustatyti tikslinį elgesį ir tada pasirinkti vizualinį pastiprinimą, atitinkantį šį elgesį. Jums gali tekti eksperimentuoti išbandant vizualinio pastiprinimo būdus, kad įvertintumėte, kas geriausiai tinka atskiram vaikui ar vaikų grupei. Kurdami vaizdinius pastiprinimus, atsižvelkite į vaiko poreikius.

Išmokykite vaiką naudotis vaizdine pagalba. Parinkę vizualinę priemonę, nepamirškite parodyti vaikams, kaip ja naudotis, užuot manę, kad to išmokstama atsitiktinai. Tiesioginis mokymas, kaip naudotis vaizdiniais pastiprinimais, suteikia vaikams galimybę praktiškai užmegzti ryšius tarp vaizdų ir įprasto režimo bei manipuluoti tikra vaizdinės paramos medžiaga. Labai svarbu, kad vaikai, padedami suaugusiųjų, turėtų galimybę naudotis vaizdinėmis priemonėmis, kol jie jas visiškai supras.

SVARBU PRISIMINTI!

Pozityvaus elgesio ugdymas reikalauja nemažai ir jūsų, ir vaiko laiko. Svarbu būti kantriems. Tegul lūkesčiai būna realūs, atitinkantys vaiko gebėjimus. Kartais būna sunku išlikti ramiams, tačiau tai yra svarbu. Tik tokiu atveju vaikas supras, ko stengiatės jį išmokyti. Nepamirškite, kad prašote vaiko išmokyti naujų jam sunkių įgūdžių. Kai kuriems vaikams nėra sunku laukti, žaisti ar atlikti užduotį, kitiems šios užduotys atrodo sudėtingos. Todėl geriausia padėti vaikui nuo mažų veiksmų, kuriuos jis geba, pvz., penkias minutes laukti žaislo ar vienu metu atlikti tik vieną užduotį prie stalo. Kai vaikas sėkmingai pateisins šiuos lūkesčius, laikui bėgant, galite pamažu didinti savo reikalavimus.

Padėkite vieni kitiems. Tinkamo elgesio ugdymas yra bendras tėvų ir pedagogų tikslas. Šį tikslą sėkmingai pasiekti padės pasikeitimas informacija apie tai, kaip vienoje ar kitoje situacijoje pavyko išvengti netinkamo elgesio.

LITERATŪRA

1. Ankstyvojo amžiaus ugdymo vadovas. Tėvams, globėjams, pedagogams (sud. O. Monkevičienė). Vilnius, 2001.
2. Discipline and your young child: an opportunity to teach. International Step by Step Association, 2005.
3. Dodge D. T., Rudick S., Berke K. I. Ankstyvojo amžiaus vaikų kūrybiškumo ugdymas. Vilnius, 2008.
4. Į vaiką orientuotas ugdymas nuo gimimo iki trejų metų. Knyga ugdytojams. Vilnius, 2002.
5. Prieiga per internetą: <https://www.houstonisd.org/site/handlers/filedownload.ashx?moduleinstanceid=221915&dataid=184568&FileName=Tools%20for%20Managing%20Problem%20Behaviors8-5-15f.pdf>.
6. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/240236721_Visual_Teaching_Strategies_for_Children_with_Autism.